

Єгипетська драма: акт третій...

УДК 327

Віктор НАГАЙЧУК,
доцент Дипломатичної
академії України при МЗС,
кандидат історичних наук,
Надзвичайний і Повноважний
Посол, перший Посол
України в АРЕ

Частина 3

Місцеві ісламісти-радикали виявляли дедалі більшу агресивність у намаганні нав'язати єгипетському суспільству своє бачення майбутнього країни. Так, у середині жовтня 2012 р. керівництво «Ісламського джихаду» заявило, що вдасться до насильства, щоб забезпечити закріплення положень шаріату в єгипетській конституції. На початку листопада близько 2 тис. ультраконсервативних ісламістів з організацій «Салафітський фронт» і «Аль-Гама аль-Ісламія» влаштували маніфестацію на площі Ат-Тахрір у Каїрі, у ході якої вимагали неухильного дотримання в Єгипті законів шаріату. Їх гаслами були «Коран вищий за конституцію» і «За застосування шаріату».

Перед лицем зростаючої ісламістської загрози зростала опозиція до правлячого режиму президента М. Мурсі, а всередині опозиції відбувались процеси консолідації та об'єднання різних сил. Ядро опозиції становили ліберально-демократичні та ліві світські пар-

тії, молодіжні рухи й організації, суддівський корпус і громада коптів – автохтонних християн Єгипту.

У вересні 10 лівих партій і рухів оголосили про створення «Революційної демократичної коаліції», яка ставить за мету боротьбу проти намагань «перетворити Єгипет на ісламську державу». Невдовзі після цього лівий єгипетський націоналіст Хамдін Сабахі, який несподівано посів третє місце в першому турі президентських виборів у Єгипті, оголосив про створення руху, покликаного протистояти ісламістам на чолі з М. Мурсі. До нової організації під назвою «Партія Насера» увійшли чотири насеристські партії. І, нарешті, наприкінці вересня лідери провідних світських партій і рухів на своїй нараді в Каїрі оголосили про створення «Національної єгипетської коаліції», головною метою якої є протидія ісламістським силам і в першу чергу – руху «Брати-мусульмани». Ряд ліберально-демократичних партій звернулися з вимогою до президента М. Мурсі розпустити діючу Конституційну асамблею, яка працювала над розробленням нового основного закону країни і в якій переважали ісламісти. Демократи наполягали на тому, щоб було сформовано новий склад асамблеї «з урахуванням інтересів усіх громадських і політичних сил».

У зазначений період тривало досить жорстке протистояння між президентом М. Мурсі та судовою гілкою влади країни. Як не парадок-

Summary

The author analyzes the impact of the presidential elections in Egypt in June 2012. According to the author, because of the victory of Mohammed Morsi, «Brothers-Moslems» have established themselves on the Egyptian political scene as a leading force with which to be considered as all the major players in Egypt and beyond. The article investigates the mechanisms of smooth transition of power from the interim military government to a civilian, the establishment of a government of national unity and the reasons that have prevented the government to overcome the crisis. Special attention is paid to the role of the media and journalists personally, have influenced the course of history.

Keywords: Egypt, Israel, the «Muslim Brotherhood», Gaza, the Camp David peace agreement, Sinai Mujahideen.

сально, але за часів президентів А. Садата й особливо Х. Мубарака, тобто в умовах військово-бюрократичної диктатури, у Єгипті існувала достатньо незалежна та сильна судова влада. Так, починаючи з 1971 р. Верховний суд (із 1979 р. має назву «Вищий конституційний суд») був не лише важливою ланкою всієї державної системи, а й відігравав значну роль у політичних процесах. Він неодноразово приймав рішення про неконституційність правових актів, ініціював внесення змін до діючих законів. При цьому чимало рішень ВКС приймалися після розгляду позовів опозиційних партій. З огляду на це вищі судові інстанції АРЕ, укомплектовані переважно кадрами епохи Х. Мубарака, прагнули і в умовах правління президента-ісламіста зберегти свій вплив і незалежність, не допустити домінування «Братів-мусульман» на політичній арені країни. Мурсі, зі свого боку, намагався всіляко обмежити вплив суддівського корпусу, у якому він вбачав єдиний конкуруючий центр влади.

У рамках цього протистояння Вищий адміністративний суд АРЕ наприкінці вересня прийняв постанову щодо законності розпуску нижньої палати парламенту,

депутатів якої було обрано на початку 2012 року. Тим самим він підтвердив справедливість попереднього аналогічного рішення ВКС. Мурсі 11 жовтня підписав указ про звільнення з посади генерального прокурора Єгипту А.М. Махмуда. Це рішення було прийнято наступного дня після того, як каїрський суд ухвалив виправдальний вирок щодо 24 високопосадовців колишнього режиму, яких обвинувачували в причетності до організації нападів на демонстрантів у лютому 2011 року. Махмуд відмовився підкоритися указу президента, посилаючись на те, що за єгипетськими законами генпрокурора може звільнити або перевести на іншу посаду лише Вища юридична рада. Остання негайно направила главі держави клопотання з тим, щоб А.М. Махмуд залишився на своїй посаді. У підсумку М. Мурсі відкликав свій указ про відсторонення останнього з посади генпрокурора.

Ще одним принциповим опонентом нового правлячого режиму стала коптська громада, яка з самого початку правління Мурсі стикалася з відвертою політичною дискримінацією. Так, копти, які становлять 9-10 % загальної чисельності населення

Єгипту, були представлені лише одним міністром в уряді Х. Канділя і лише чотирма особами в Конституційній асамблеї, яка налічувала 100 членів. Навіть за часів президентства Х. Мубарака, коли кількість міністерських портфелів була меншою, ніж за М. Мурсі, копти регулярно мали два-три пости в уряді. Коптів також не могла не бентежити зростаюча агресивність салафітів стосовно місцевих християн, а сама ідея перетворення Єгипту на ісламську теократичну державу, у якій для коптів просто не залишилося б місця, була для них неприйнятною. Саме тому копти опинились по один бік барикад із лібералами та світськими єгиптянами в їх спільному протистоянні ісламістам.

Соціально-політична напруженість у суспільстві досягла високого градусу в середині жовтня, коли на каїрській площі Ат-Тахрір сталися масові кровопролитні сутички між прибічниками президента М. Мурсі та його противниками – представниками ліберально-демократичних партій і рухів, здебільшого молоддю. Опоненти влади висловлювали незадоволення політикою президента-ісламіста, який, на їх думку, «провалив перші сто днів свого правління», не змінивши на краще,

як обіцяв, життя єгиптян. Ці сутички стали найбільш серйозними з часу приходу Мурсі до влади. Через декілька днів на тій же площі Ат-Тахрір відбулася багатотисячна маніфестація, учасники якої вимагали недопущення перетворення Єгипту на вотчину «Братів-мусульман» і розпуску Конституційної асамблеї.

За даними соціологічного опитування, проведеного в цей період, більше половини населення АРЕ (58 %) були розчаровані діяльністю президента М. Мурсі в перші сто днів його правління, і для цього були серйозні підстави. У країні поглиблювалася соціально-економічна криза, життєвий рівень населення стрімко падав, дедалі більше загострювалися проблеми як національної безпеки, так і особистої безпеки громадян. У цій ситуації єгипетський уряд був змушений здебільшого покладатися на іноземну фінансову допомогу. У вересні США висловили готовність списати єгипетські борги на суму в 1 млрд. доларів, а Катар – інвестувати в єгипетську економіку 18 млрд. дол. протягом найближчих п'яти років. Євросоюз запропонував 500 млн. євро у вигляді «макрофінансової допомоги» на додаток до програм 2011-2013 років. Єгипет також попросив у МВФ кредит у розмірі 4,8

млрд. дол. замість 3,2 млрд., як передбачалося раніше. Однак навіть цих коштів було недостатньо для виведення єгипетської економіки з кризи.

Жовтневі масові заворушення в Каїрі стали лише прелюдією до повномасштабної політичної кризи, що охопила Єгипет наступного місяця і тривала декілька тижнів. Президент М. Мурсі 22 листопада видав нову Конституційну декларацію і «Закон про захист січневої революції» (2011 р.), які надавали главі держави «виключні повноваження» на період до ухвалення нової конституції країни. Згідно з декларацією всі укази та рішення, прийняті Мурсі з часу його вступу на посаду 30 червня 2012 р., визнавались остаточно, не підлягали оскарженню в судових органах і зберігали чинність аж до затвердження нової конституції та початку роботи нового парламенту. Судова влада позбавлялася права розпустити Раду Шури і Конституційну асамблею. Термін роботи Конституційної асамблеї був продовжений на два місяці (до лютого 2013 р.). Слід зазначити, що незадовго до цього з асамблеї вийшли всі представники світських політичних партій та об'єднань, а також коптської громади, що давало можливість ісламістам розробити конституцію, виходячи з власних інтересів. Таким чином, президент закріпив усі свої повноваження, насамперед у законодавчій сфері, поставивши себе вище за судову владу.

«Законом про захист січневої революції» передбачалось ініціювати повторний розгляд вбивств демонстрантів під час масових антиурядових виступів на початку 2011 року. До цього всі справи, якими займалися судові

органи, розвалювались – обвинувачені у вбивствах протестувальників у дні революції були виправдані. В АРЕ мала бути створена так звана Прокуратура з захисту революції з метою покарати «вбивць революціонерів». Відповідно до нового закону приховування або відмова надати інформацію про чиновників усіх рангів режиму Х. Мубарака, причетних до «корупції та підризу суспільно-політичного життя», кваліфікувались віднині як кримінальний злочин.

На додаток до цього М. Мурсі з другої спроби відправив у відставку генерального прокурора А.М. Махмуда, призначивши на його місце Т.І. Абдаллу.

Ці кроки глави держави опозиція назвала «найнебезпечнішим конституційним переворотом в історії країни», а один з її лідерів Мухаммед ель-Барадеї (колишній генеральний директор МАГАТЕ, лауреат Нобелівської премії миру і голова Конституційної партії) заявив, що «Мурсі узурпував усю державну владу і призначив себе новим фараоном Єгипту».

Представник канцелярії президента Я. Алі пояснював, що рішення його патрона були покликани «очистити владні інститути» і «зруйнувати інфраструктуру колишнього режиму». Сам М. Мурсі наголошував на тому, що його дії були спрямовані на підтримання в країні «політичної, соціальної та економічної стабільності». Президент також пообіцяв використати свої розширені повноваження лише в тому разі, якщо побачить, що «Єгипет у небезпеці». Характерно, що вищезгаданий «Салафітський фронт» підтримував рішення Мурсі.

У відповідь на дії прези-

дента опозиційні сили стали проводити у Каїрі та ряді інших міст країни масові акції протесту з вимогами відміни його останніх указів. При цьому мали місце напади і підпали офісів «Братів-мусульман», а також ПСС, відбувалися сутички між противниками та прибічниками президента, з'явилися перші поранені. У Каїрі 24 листопада було оголошено про формування «Фронту національного порятунку» (ФНП), який об'єднав понад 35 опозиційних ліберально-демократичних і лівих партій з метою координації подальших дій у протистоянні правлячому режиму. Серед ключових фігур ФНП були такі визначні політичні діячі як А. Муса, Х. Сабахі, М. ель-Барадеї, Х.А. Гані. Фронт заявив про відмову від діалогу та будь-якого співробітництва з главою держави, доки він не відмінить нову Конституційну декларацію.

Не менш різкою була реакція на рішення М. Мурсі з боку суддівського корпусу. Вища юридична рада охарактеризувала нову Конституційну декларацію як «безпрецедентний наступ на незалежність судової гілки влади». Впливовий Клуб єгипетських суддів закликав усіх служителів Феміди розпочати страйк з тим, щоб змусити президента дезавуювати прийнятту ним декларацію. У відповідь на цей заклик призупинили свою роботу не лише більшість судів, а й прокуратура.

У цій ситуації навіть США, які до цього ставилися до М. Мурсі досить прихильно, були змушені через заяву Держдепартаменту «висловити стурбованість» указами єгипетського президента і нагадати, що одним із досягнень єгипетської революції 2011 р. стала «гарантія того,

що влада не буде сконцентрована в руках однієї людини».

Між тим у столиці та інших єгипетських містах практично безперервно тривали багатотисячні маніфестації представників опозиційних сил, які супроводжувались їх зіткненнями з ісламістами. Найбільш масштабна акція опозиції за участю близько 300 тис. осіб відбулася 27 листопада в Каїрі. Поліція усе частіше застосувала силу проти демонстрантів. Дедалі зростала кількість вбитих і поранених.

У цих умовах Конституційна асамблея, в якій залишились переважно ісламісти, у терміновому порядку 30 листопада завершила обговорення проекту нової конституції, ухвалила його і передала на розгляд глави держави. Такий поспіх деякі спостерігачі пов'язували з наміром ВКС провести 2 грудня своє засідання, на якому, як очікувалося, він міг прийняти постанови щодо нелегітимності Конституційної асамблеї та Ради Шури і розпустити їх¹.

Уже 1 грудня М. Мурсі затвердив проект основного закону країни й оголосив, що всенародний референдум з нової конституції відбудеться 15 грудня. У той же день в Каїрі на підтримку президента пройшла масштабна маніфестація прибічників «Братів-мусульман» і салафітської партії «Ан-Нур» під гаслом «Шаріат і законність». У ній взяли участь

1 Усупереч очікуванням, 2 грудня засідання ВКС так і не відбулось. Суд оголосив, що він призупиняє свою роботу на невизначений термін на знак протесту проти «психологічного тиску, якого він зазнає». У цей день ісламісти-протестувальники блокували будинок ВКС у Каїрі, завадивши суддям провести заплановане засідання.

понад 200 тис. осіб. Що стосується опозиції, то вона, як і очікувалося, вкрай критично поставилась і до ідеї проведення референдуму в такі стислі строки, і до змісту самого проекту конституції, оцінивши останнє дійство Конституційної асамблеї та М. Мурсі як «державний переворот проти демократії».

Світську опозицію та коптську громаду насамперед не влаштувало положення проекту основного закону, яким «принципи шаріату» проголошувалися «головним джерелом єгипетського законодавства». Незважаючи на те, що це формулювання повністю повторювало відповідне положення попередньої Конституції АРЕ 1971 р., опозиція небезпідставно побоювалась, що в умовах правління ісламістів це положення може трактуватися дуже широко. Інші критичні зауваження опозиційних сил стосувалися статей проекту конституції, присвячених забезпеченню рівноправ'я жінок, прав релігійних меншин, свободи віросповідання, ролі армії в суспільстві, розгляду справ цивільних осіб у військових судах тощо. На додаток до цього експерти-правознавці та правозахисники звертали увагу на такі «особливості» проекту Конституції, як трактування

ним основних прав і свобод людини у дусі ісламської доктрини, надання безпрецедентних повноважень богословам університету «Аль-Азхар» у тлумаченні ісламського права, відсутність у ньому положення про пріоритет норм міжнародного права.

З урахуванням «поточного моменту» з 1 грудня щоденні масові акції протесту опозиції проходили під оновленими гаслами та із застосуванням нової тактики. Демонстранти вимагали не лише скасування Конституційної декларації, а й перенесення строків референдуму з проекту конституції та проведення справжнього всенародного обговорення основного закону держави. Усе частіше лунали заклики до М. Мурсі піти у відставку, а в натовпі почали з'являтися транспаранти з надписом «Брати, ви – друга НДП»². Що стосується тактики, то протестувальники стали щодня проводити маніфестації поблизу президентського палацу в Геліополісі (фешенебельному районі Каїра). Демонстрантам вдалося 4 грудня прорватися до палацу через загородження з колючого дроту, тому поліції довелося застосувати сльозогінний газ, а самому президенту – рятуватися вте-

2 Національно-демократична партія, що була правлячою за часів президента Х. Мубарака.

чею. Як і раніше, акції протесту опозиції супроводжувались запеклими сутичками між нею та ісламістами. Зростала кількість убитих і поранених, а географія протестних рухів стрімко розширювалась, охоплюючи все більше єгипетських міст.

У цій ситуації на вулиці Каїра були введені армійські підрозділи з бронетехнікою для наведення порядку й охорони президентського палацу та урядових установ. У той же день президент у своєму телезверненні до нації закликав опозиційні сили до діалогу і запропонував провести зустріч з цією метою. Лідери ФНП у відповідь заявили, що переговори з владою можливі лише за умови виконання основних вимог опозиції.

Єгипетське військове командування 8 грудня закликала сторони конфлікту до діалогу, попередивши, що якщо вони не дійдуть консенсусу, то армії доведеться реагувати. Військові також пообіцяли захищати державні структури та мирних жителів, покласти край зіткненням і заявили, що армія не допустить скочування країни у прірву. Таким чином, у цей драматичний момент армія, після кількох місяців мовчання, знову нагадала про себе як силу, що стоїть на сторожі державності Єгипту.

Під тиском опозиції та з огляду на обставини, що склалися, президент М. Мурсі 9 грудня анулював Конституційну декларацію від 22 листопада, однак залишив у силі своє рішення провести конституційний референдум у намічений строк – 15 грудня. При цьому він запропонував опозиції подати свої поправки до проекту конституції. Провідні опозиційні сили скептично поставилися до рішення М. Мурсі про відмі-

ну Конституційної декларації, назвавши його «маніпулюванням», «обманом народу», і продовжували наполягати на перенесенні терміну конституційного референдуму. Однак уже було пізно – М. Мурсі вдалося тимчасово перехопити ініціативу в цьому протистоянні. Загалом чимало аналітиків оцінили останнє рішення президента і «Братів-мусульман», що стояли за ним, як вдалий тактичний маневр – поступившись у малому (скасування декларації від 22 листопада), вони відстояли свої позиції в головному – не стали переносити референдум щодо розробленої ними конституції.

Конституційний референдум було проведено у два етапи – 15 і 22 грудня. Проект нової Конституції АРЕ підтримали 63,8 % виборців. При цьому явка на референдумі становила лише 32,9 %. Президент М. Мурсі 26 грудня підписав конституцію, після чого вона стала діючим основним законом країни. Виступаючи в той же день із зверненням до нації, глава держави заявив, що прийняття конституції «поклало кінець трансформації влади» в країні. Він проголосив у Єгипті «нову республіку», що означало розрив із системою правління, яка існувала в країні після повалення монархії у 1952 році. Президент повідомив, що законодавча влада в Єгипті до виборів до Національних зборів переходить до Ради Шури, укотре закликав усі політичні сили Єгипту до діалогу для розв'язання існуючих проблем і пообіцяв вжити заходів для «виведення економіки з кризи». ФНП відмовився брати участь у діалозі, назвавши його «театром фарсу», а нову конституцію охарактеризував як таку, що «не відповідає інтересам єги-

петського народу» і «недійсною», тому що явка на референдумі була значно нижче 50 %.

Аналіз розвитку подій у Єгипті наприкінці 2012 р. дає змогу зробити висновок, що недалекоглядні рішення та дії президента М. Мурсі в цей період спричинили поглиблення розколу єгипетського суспільства та його поляризацію. Більше того, нав'язана єгиптянам «Братами-мусульманами» конституція виявилася для останніх пірровою перемогою, яка призвела до глибокої та затяжної політичної кризи в країні, що поховала під своєю лавиною самих «Братів».

**Завершення статті
читайте в наступному
номері «З.С.»**

Список використаних джерел

1. Васильєв А.М., Виницкий Д.К. *Єгипетская конституция : исламское да» светскому «нет» // Азия и Африка сегодня. – 2013. – № 3.*
2. Исаев Л.М. *Группы рисков политической нестабильности в Египте // Системный мониторинг глобальных и региональных рисков. Арабская весна 2011*

года. – М., 2012.

3. Подцероб А.Б. «Арабская весна» или «исламистская осень»? // *Институт Ближнего Востока, 06.08.2012.* – <http://www.iimes.ru/?p=15284#more-15284>
4. Примаков Д. *Падение Мурси // Российский совет по международным делам, 22.08.2013.* – http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2245#top
5. Сапронова М. *Яблоко египетского раздора: новая египетская конституция 2012 года // Институт Ближнего Востока, 04.12.2012.* – <http://www.iimes.ru/?cat=88>
6. Brown N. *Can Egypt's Democratic Uprising Be Redeemed? // Carnegie Endowment for International Peace, December 24, 2012.* – <http://carnegieendowment.org/2012/12/24/can-egypt-s-democratic-uprising-be-redeemed/ewbv>
7. Brown N. *Redoing the Egyptian Revolution // Foreign Affairs. – 2013. – July 3.* – <http://www.foreignaffairs.com/articles/139555/nathan-j-brown/redoing-the-egyptian-revolution>
8. Carothers T., Brown N. *The Real Danger for Egyptian Democracy // Carnegie Endowment for International Peace, November 12, 2012.* – www.foreignaffairs.com/articles/139555/nathan-j-brown/redoing-the-egyptian-revolution

АННОТАЦИЯ

Автор анализирует последствия президентских выборов в Египте в июне 2012 года. По его мнению, благодаря победе Мухаммеда Мурси «Братья-мусульмане» утвердились на египетской политической арене как ведущая сила, с которой должны считаться все главные игроки как в самом Египте, так и за его пределами. В статье исследуются механизмы безболезненного перехода власти от временной военной администрации к гражданской, создание правительства национального единства и причины, которые не позволили государству преодолеть кризис. Отдельное внимание уделено роли средств массовой информации и персонально журналистов, которые повлияли на ход исторических событий.

Ключевые слова: Египет, Израиль, «Братья-мусульмане», сектор Газа, Кэмп-дэвидские мирные соглашения, синайские моджахеды.

АНОТАЦІЯ

Автор аналізує наслідки президентських виборів у Єгипті в червні 2012 року. На його думку, завдяки перемозі Мухаммеда Мурсі «Брати-мусульмани» утвердились на єгипетській політичній арені як провідна сила, з якою мали рахуватися усі головні гравці як у самому Єгипті, так і поза його межами. У статті досліджуються механізми безболісного переходу влади від тимчасової військової адміністрації до цивільної, створення уряду національної єдності та причини, які не дали змоги державі подолати кризу. Особливу увагу приділено ролі засобів масової інформації та персонально журналістів, які мали вплив на перебіг історичних подій.

Ключові слова: Єгипет, Ізраїль, «Брати-мусульмани», сектор Газа, Кемп-дэвідські мирні угоди, синайські моджахеди.